

нових лексичних одиниць є їх формальна відповідність можливостям системи мови, підпорядкування їх структурним закономірностям, властивим системі. Академік В.В. Виноградов так визначає цей критерій: “Усе те нове, що розвивається, що виправдано внутрішніми законами розвитку мови, відповідає структурі, спирається на живі тенденції народного мистецтва, на активні процеси в галузі граматики, семантики слововживання, словотворення і т.д., не може вважатися “неправильним”, ... Навпаки, те, що утворюється штучно, всупереч живим нормам і тенденціям розвитку літературної мови, що механічно переноситься у неї з діалектів та жаргонів, те й являє собою “неправильності” у власному розумінні цього слова” [5, с. 126].

Нові слова з’являються на периферії лексичної системи, де вони займають різне місце і по-різному співвідносяться з центром залежно від функціонування у мові. Проведений аналіз нових слів сучасної англійської мови показує, що неологізми, виникаючи на периферії як синоніми вже наявних у мові слів, знаходяться у лексико-парадигматичних зв’язках із центром лексичної системи, а новоутворення пов’язані з центром на морфемному рівні.

Відмінність простежується і в темпах переходу нових слів із периферії ближче до центру лексичної системи: новоутворення набагато швидше проходить цей шлях порівняно з неологізмами, які тільки поступово (і тільки частина з них, яка найбільш потрібна носіям мови) зміщуються до центру лексичної системи. Звідси випливає, що новоутворення більш стабільні у системі мови, а неологізми, навпаки, нестійкі, можуть легко випадати з мови чи переходити в історизми або архаїзми, не встигаючи у ній закріпитися. Лексичні новоутворення виникають у мові науки, техніки, культури, політики, тобто у літературному, письмовому мовленні. Неологізми ж з’являються, як правило, спочатку в усній, розмовній мові.

Література

1. Амосова Н.Н. Основы английской фразеологии. — Ленинград: ЛГУ, 1963. — 208 с.
2. Архипов И.К. Творчество языковой личности, текст и контекст // Сб. ст. *Studia Linguistica* — 9. Когнитивно-прагматические и художественные функции языка. — СПб.: Тригон, 2000. — С. 202-213.
3. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. — М.: Советская энциклопедия, 1968. — 608 с.
4. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. — М., 1955. — 298 с.
5. Виноградов В.В. Избранные труды по русской грамматике. — М.: Наука, 1975. — 560 с.
6. Гальперин И.Р. О термине “сленг” // Вопросы языкознания. — 1956. — № 6. — С.107-114.
7. Красиков Ю.В. Алгоритмы порождения речи. — Орджоникидзе: Ир, 1990. — 240 с.
8. Лагтева О.А. Экстралингвистика и смысл (синтаксические двусмысленности) // Язык: система и функционирование: Сб. науч. тр. — М., 1988. — С.145-151.
9. Степанова М.Д., Чернышова И.И. Лексикология современного немецкого языка. — М.: Высшая школа, 1962. — 310 с.
10. Trudgill P., Hannah J. *International English: A Guide to Varieties of Standard English*. — London: E. Arnold, 1995. — 130 p.

Vasyl Byalyk. New Lexical Formations and Neologisms: Extralinguistic Factors of their Emergence and Language Adoption. The article deals with the problem of differentiation of new lexical formations and neologisms proper. Special emphasis is laid on the linguistic and extralinguistic factors of their formation (emergence). On the basis of the English lexicon the dynamics of the development of new lexical units, i. e. their movement from the nucleus to the periphery and vice versa has been studied. As a result of the research performed it has been revealed that neologisms appear in the language of science, culture, politics, i. e. literary written language whereas new formations emerge, as a rule, in colloquial speech.

Олеся Вакуленко

ФУНКЦІОНАЛЬНІСТЬ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО МАРКЕРА У СЕМАНТИЧНІЙ СТРУКТУРІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

Дослідження проблем національної своєрідності мови є практичною і теоретичною потребою сьогодення, адже у час, коли країни Західної Європи охоплені багатоаспектними

процесами економічної інтеграції, питання збереження національної ідентичності відкривають інший бік цих процесів.

Мова, як невід’ємна складова національної культури, її інструмент дає багатий матеріал для дослідження субкультури нації та соціокультурної пам’яті етносу загалом.

Найпліднішим та найбільш виправданим підходом до проблем відображення культури мовою чи національним варіантом мови (НВ) виступає культурологічний аналіз, в основі якого лежить зв’язок національної культури, національної свідомості та мови.

Попередні дослідження культурологічних аспектів у фразеології зосереджувалися в основному на виділенні та інвентаризації фразеологічних одиниць (ФО) із національно-специфічним або національно-культурним компонентом, причому національно-культурна специфічність визначалась стосовно вихідної мови / культури дослідника (Р.Р. Аллаярова [2], С.Н. Назаров [4]). Важливим внеском до розробки цієї теми стала дисертація С.Н. Назарова [4]. Проте досліджувані у ній прояви культури у фразеологічних одиницях класифікувалися за ідейною належністю, а звідси поділялися на типові для ФРН і НДР. Наприклад: а) типові й унікальні явища буржуазного суспільства, властиві ФРН; б) унікальні явища соціалістичної культури НДР і т. п. Така позиція, безумовно, викликає необхідність перегляду. Хід історії останніх десятиліть та сучасні дослідження підтверджують факт існування трьох німецькомовних націй та відповідно трьох національних варіантів німецької мови, які, звичайно, відображають культурну самобутність конкретного народу.

Глибшим і універсальнішим нам видається дослідження Р.Р. Аллаярової [2], у якому чітко розмежовуються семантичні елементи ФО, що позначають національно-типові та національно-специфічні явища і предмети. Останні в свою чергу поділяються на абсолютні (властиві тільки німецькій культурі) і відносні (властиві і іншим культурам, але специфічні щодо зіставлюваної мови чи культури). Тут же автор указує на те, що при зіставленні споріднених мов фразеологічних одиниць із такими елементами буде менше, ніж при зіставленні абсолютно різних, віддалених мов.

І справді, спорідненість культур Німеччини, Австрії, Швейцарії, об’єднаних однією державною мовою, ускладнює їх диференціацію, а отже, передбачає глибокий аналіз національної своєрідності кожної з 3-х варіантів мов.

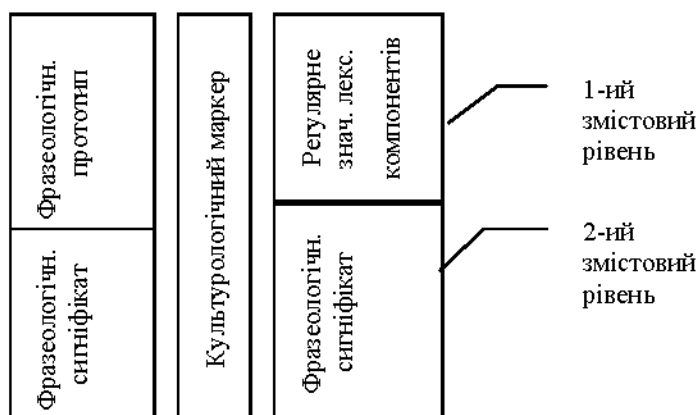
Серед сучасних праць виділимо дисертацію О.Я. Остаповича [5], яка присвячена національно-культурній маркованості австрійських ФО в широкому плані. Перша ж спроба дослідження узуальної дивергентності вербальних фразеологізмів на міжваріантному рівні (німецький НВ, австрійський НВ, швейцарський НВ) належить В.Т. Сулиму [6].

Метою цього дослідження є визначення статусу та функції культурологічного маркера в семантичній структурі національно-маркованих фразеологічних одиниць полінаціональної німецької мови. Матеріалом дослідження стали національні культурно-марковані ФО німецького НВ, австрійського НВ, швейцарського НВ. Культурологічним маркером (КМ) фразеологічних одиниць вважаємо (лек)семи, смислове навантаження яких базується на культурній самобутності відповідної нації, мова якої містить національно забарвлені ФО. Розрізняємо зовнішню і внутрішню національно-культурну маркованість, яку досліджуємо на таких рівнях семантичної організації ФО:

1. Регулярне значення лексичних компонентів + фразеологічний прототип.
2. Фразеологічний сигніфікат.

Зовнішня маркованість

Схема наявності КМ у семантичній структурі ФО

На першому змістовому рівні КМ виконує функцію національно-культурної номінації, репрезентації специфічних елементів у висловлюванні. У його структурно-граматичній будові КМ може бути виражений іменником, прикметником, рідше — дієсловом. Із погляду лексики — це слова для позначення специфічних національних реалій. Такі лексеми можна поділити на кілька груп:

1. Діалектизми: *das Huntschi haben = übermüdet sein* (Шв. ФО) *einen Schmäh führen = Spaß machen* (Авст. ФО). До прикладу: іменник *der Schmäh* (який виступає національним маркером у таких широко вживаних і кодифікованих фразеологізмах, як: *einen Schmäh führen / machen, jmdn. am Schmäh halten, auf einen Schmäh hereinfallen*) можна перекласти як *жарт, безглузда витівка, побрехенька*. Слово, вочевидь, походить із середньонімецького *schmäen* — зверхньо поводитися. Вказаний іменник активно вживається в австрійському варіанті мови і якнайкраще виконує роль ідентифікатора належності синтагми, у якій воно використане, до відповідного мовного колективу.
2. Характерно асимільовані запозичення: *auf Lepschi gehen - Seitensprung machen, hin unterm Tschako sein — beschränkt sein*, (Авст. ФО).

Щодо запозичень, то вони реалізуються в мові внаслідок тісного співіснування носіїв різних мов. Кількість та характер запозичень часто залежать від виду культурних взаємин. Австрія через своє географічне розташування та хід історичних подій завжди мала тісні стосунки з Угорщиною і Словаччиною, тому в австрійському варіанті німецької мови запозичені слова угорського, словацького чи загалом слов'янського походження є узусно закріпленими і навіть кодифікуються німецькомовними словниками австрійського варіанта. Наприклад, основою фразеологічного звороту *auf Lepschi gehen* стало чеське слово *lepši* — *краще*. А весь вислів перекладається як *шукати любовних пригод*.

Багатомовність Швейцарської конфедерації є найважливішим фактором, що сприяє запозиченню слів з інших мов і посиленню національного забарвлення цього мовного варіанта загалом.

3. Власні назви:

а) антропоніми: *wie der Fürst Bamsti(g) sein = protzig, aufgeblasen sein* (Авст. ФО) *kein Pestalozzi sein = an eigenen Nutzen denken* (Шв.ФО);

б) топоніми: *das geht nicht in die Aare = das wird wirken!* (Шв. ФО).

Наявність географічних назв та імен людей є типовою рисою ФО, оскільки це відображає навколишню дійсність і кумулює асоціації та досвід народу, пов'язані з ними.

Що ж до статусу культурологічних маркерів, то вони як ідентифікатори національної належності цілої синтагми є компонентами надлексемного рівня. КМ указує на середовище виникнення певної синтагми. Його наявність у фразеологічному прототипі має великий вплив на подальше творення образу (фразеологічного сигніфіката), що зауважує також і мовознавець Р.П. Зорівчак: “Хоча значення ФО не виводиться із суми значень компонентів, воно не є нейтральним щодо першого змістового шару. Навпаки, компоненти фразеологізму є одиницями першорядної вагомості при створенні фразеологічного значення. Тільки певна їх сукупність створює образ і на його основі — фразеологічне значення” [3, с. 60]. Вагомість КМ виявляється вже при продукуванні ФО у процесі мовлення. Мовець, носій певного НВ, у спілкуванні з представниками того ж національно-культурного соціуму оперуватиме фразеологізмами, компоненти яких є відомими та зрозумілими реципієнтам. При цьому він у процесі комунікації передбачає реакцію реципієнта та його асоціації щодо почутого. Вживання у розмові узусних фразеологізмів із КМ створює атмосферу довіри і швидшого порозуміння. У спілкуванні з іноземцями, представниками іншої культури чи носіями іншого НВ, вжиті мовцем фразеологізми з культурологічним маркером вказують на його належність до конкретного національно-культурного соціуму. При цьому реципієнти часто потребують більшої інформації для розуміння таких ФО чи їх компонентів.

Отже, на другому змістовому рівні (фразеологічного сигніфіката) КМ надає образному значенню ФО національного колориту, викликає асоціації національного світобачення,

передбачає відповідне коло реципієнтів, які розумітимуть національно-культурний підтекст образу.

Внутрішня маркованість

Внутрішня маркованість на першому змістовому рівні виявляється у тому, що синтагма за допомогою загальнонімецьких слів описує специфічне культурне явище, ситуацію тощо або вже самі загально-німецькі слова мають тут інше денотативне значення і викликають інші асоціації.

На другому змістовому рівні маркером національної культури виступає мотивація переосмислення. Відповідь на питання, чому саме з тим чи іншим денотатом/явищем асоціюється означуване явище/денотат, можна знайти у наукових дослідженнях О.І. Чередниченко: “Різноманітність самого чуттєвого або матеріального світу і відмінність уявлень про нього у різних етносів породжують специфіку образних асоціацій, що виникають на основі реально існуючих предметів” [7, с. 17].

Внутрішня маркованість тісно пов’язана з особливостями національної культури, національним світобаченням народу-носія — певної мови чи НВ. Згідно з визначенням Б.М. Ажнюка, фразеологічні одиниці, які описують явище національної культури, називаються етноситуативними [1].

Наприклад, швейцарський фразеологізм *sein Heu nicht auf derselben Bühne haben* складається із загальноновживаних німецьких слів-компонентів, проте вислів у значенні “*nicht die gleichen Ansichten haben (мати інші погляди)*” є зрозумілим лише німецькомовним швейцарцям. Образне переосмислення пов’язане тут із сільськогосподарською діяльністю країни — заготівлею сіна для худоби. Слово *die Bühne* вживається тут у значенні — *die Wiese*.

Висловом *mit den Beinen stricken* австрійці описують манеру ходьби (*beim Gehen nach innen übertreten*), яка асоціюється у них із процесом в’язання (*stricken*).

Отже, на утворення і зміст ФО першочергово впливає рівень культурного розвитку носіїв мови, а також географічні та побутові умови їхнього життя, їх матеріальна культура. А мотивованість метафор у маркованих ФО пов’язана з національним асоціативним мисленням, тобто назви звичайних предметів і явищ можуть уживатися переносно для позначення властивостей інших предметів, а також людських емоцій тощо.

Для розуміння та адекватного сприйняття як зовнішньо, так і внутрішньо маркованих ФО необхідні фонові знання про культуру народу-носія НВ, тобто лінгвокраїнознавчі відомості, якими володіють усі члени певної етнолінгвістичної єдності.

Розрізняючи внутрішню і зовнішню маркованість, приходимо до висновку, що зовнішній культурологічний маркер ідентифікує синтагму і вказує на її походження, відображає особливості національно-асоціативного мислення. Внутрішній культурологічний маркер пояснює мотивованість цих асоціацій.

Викладене дає можливість розглядати культурологічний маркер як національний ідентифікатор синтагми і як носій та основний виразник фонових семантичних часток.

Література

1. Ажнюк Б.М. Англійська фразеологія у культурно-етнічному висвітленні. К.: Наукова думка, 1989.
2. Аллаярова Р.Р. Национально-специфические элементы семантики устойчивых словесных комплексов современного немецкого языка: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. — М., 1987.
3. Зорівчак Р.П. До методики вивчення фразеологічних одиниць у контрастивних дослідженнях // Нариси з контрастивної лінгвістики. — К., 1979. — С. 59-65.
4. Назаров С.Н. Устойчивые словесные комплексы с национально-культурным компонентом содержания в современном немецком языке. (Опыт синхронного описания): Автореф. дис. ... канд. филол. наук. — К., 1987.
5. Остапович О.Я. Национально-марковані фразеологічні одиниці австрійського варіанту в сучасній німецькій мові: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. — К., 1999.
6. Сулим В.Т. Узуальна дивергентність вербальних фразеологізмів у національних варіантах сучасної німецької мови: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. — К., 1994.
7. Чередниченко О.І. Фразеологія мови як джерело фонових знань. // Мовознавство. — К., 1984. — № 5. — С. 17-21.

8. Malygin V.T. Österreichische Redewendungen und Redensarten. — Wien: ÖVB Pädagogischer Verlag, 1996.

Olesya Vakulenko. Functional Aspect of the Culturological Marker in the Semantic Structure of Phraseological Units. The article deals with the reflection of differential peculiarities of national subcultures of Germany, Austria, Switzerland in the nationally marked phraseological units. The status and function of the culturological marker in the semantic structure of phraseological units as an identifier of their adherence to a certain national variant of modern German is also given in this article.

Андрій Грицьків

ПОНЯТТЄВЕ ПОЛЕ І СИСТЕМА В ТЕРМІНОЛОГІЇ

Становлення і розвиток термінології, семантична і словотвірна структура термінів постійно перебувають у полі зору мовознавців. Як зазначає З.М. Осипенко: “Кожна наука прагне максимально впорядкувати термінологію, якою вона користується, і, встановивши однозначну співвіднесеність між словом і термінованим поняттям, досягти максимальної точності й лаконічності кожного терміна” [8, с. 65]. Проте термінологія цілком природно перебуває під впливом літературної мови і підпорядковується її законам. Відтак термінознавство, як окремий розділ лексикології, розглядає в загальному мовознавчому контексті процеси появи термінів, які окреслюють нові поняття, що з’являються у наукових та практичних галузях людської діяльності під впливом позамовних факторів.

Насамперед належить з’ясувати сутність понять термінологічного поля та терміносистеми і визначити їхні диференційні ознаки. На нашу думку, вони відображають два взаємообумовлені аспекти будь-якої термінології: її структуру та внутрішні системні зв’язки. Структура — це “склад і внутрішня організація єдиного цілого, яке розглядається з боку його цілісності” [7, с. 19]. Тобто категорія структури відображає найбільш суттєві внутрішні та зовнішні ознаки [4, с. 5]. Система — “сукупність взаємопов’язаних і взаємообумовлених елементів, які утворюють більш складну єдність, що розглядається з боку елементів — її частин” [7, с. 19]. Тобто категорія системи передбачає дослідження об’єкта з точки зору того, як певний елемент формує зв’язки з іншими і наскільки закономірною є його присутність серед інших елементів всередині об’єкта. Система і структура нероздільно пов’язані, проте в методологічному ракурсі ці категорії можна розглядати відносно ізольовано одна від одної.

Термінологічне поле слід вважати певним цілим, що містить закономірні зв’язки між окремими термінологічними поняттями та групами таких понять, які належать до різних рівнів ієрархії. Закономірність наявності поняття в термінологічному полі взаємообумовлена зв’язками з рештою понять цього поля. Закономірність присутності терміна серед подібних елементів термінологічної системи залежить від відповідності його мовної оболонки поняттю, яке він ідентифікує. Вже на основі цієї відповідності встановлюються системні взаємозв’язки між термінами, мовні форми яких закріплені за різними поняттями поля.

Відтак кожен термін має два плани. План змісту розкриває особливості функціонування терміна на поняттєвому рівні, тобто в площині термінологічного поля. План вираження ідентифікує термінологічне поняття на звуковому рівні, тобто як елемент тієї чи іншої термінологічної системи. Оскільки плани змісту та вираження терміна нерозривно пов’язані між собою, то дослідження структури та системи будь-якої термінології передбачає вивчення як закономірностей структурних зв’язків між термінологічними поняттями (з позицій термінологічного поля), так і внутрішніх системних зв’язків між поняттям та закріпленням за ним терміном, а також між окремими термінами у відповідній системі. Термінологічне поле (як форма існування термінологічних понять) створює умови для формування та функціонування термінологічних систем як певних мовних категорій. Взаємозв’язок між терміном та термінологічним поняттям забезпечується через дефініцію, яка є адекватним описом термінологічного поняття. Таким чином, дефініція забезпечує прямиий зв’язок між категоріями мислення та мовлення, тобто між поняттям та терміном як мовним знаком.

Дослідження в галузі вищої психічної діяльності людини вказують на двосторонню природу взаємодії процесів мислення та мовлення. Її сутність полягає в тому, що мислення як